

Prof. dr hab. Zbigniew Izdebski

Warszawa, 10.05.2022 r.

Katedra Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Seksuologii

Wydział Pedagogiczny

Uniwersytet Warszawski

**Recenzja pracy doktorskiej magistra Krzysztofa Martyniaka
„Siły środowiskowe w procesie inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem”
opracowanej pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Orłowskiej, prof. ucz**

Recenzja została przygotowana na wniosek Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika AWSB w Dąbrowie Górniczej.

Wstęp

Przystępując do recenzji pracy „Siły środowiskowe w procesie inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem” magistra Krzysztofa Martyniaka chciałem podkreślić, że jako badacz mający doświadczenia realizacji projektów w grupach osób wykluczanych społecznie ogromnie doceniam podjęcie przez Niego tego, tak trudnego a jednocześnie bardzo ważnego ze społecznego punktu widzenia, problemu. Mam świadomość poniesionego nakładu pracy jaki wiąże się z realizacją badań, zwłaszcza o charakterze jakościowym, w środowisku osób, które znalazły się w niełatwej sytuacji życiowej. Mam również poczucie, że pomyślność realizacji projektu wśród osób marginalizowanych i wykluczanych społecznie warunkowana jest wysokimi standardami etycznymi badań. Zaprezentowany, bardzo obszerny materiał empiryczny, dowodzi pełnego respektowania przez Doktoranta zasad etycznych dotyczących prowadzenia badań społecznych.

W moim przekonaniu na uznanie zasługuje nie tylko nowatorskie spojrzenie na rolę środowiskowych sił wsparcia i wykluczenia w procesie inkluzji osób zagrożonych wykluczeniem, ale także dobór kobiet biorących udział w badaniach.

Ocena formalna pracy

Przedłożona do oceny praca Pana mgr Krzysztofa Martyniaka „Siły środowiskowe w procesie inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem” liczy 311 stron i składa się z

siedmiu rozdziałów poprzedzonych wstępem, podsumowania, bibliografii oraz wykazu tabel, rysunków oraz załącznikami.

Zaprezentowana dysertacja napisana jest zgodnie z przyjętymi zasadami dla tego typu prac. Ma standardową strukturę. Pięć pierwszych rozdziałów poświęcono rozważaniom teoretycznym będącym fundamentem koncepcji badań własnych. Pozostałe dwa zawierają założenia metodologiczne projektu badawczego Autora oraz prezentację i analizę zebranego materiału empirycznego. W pracy zamieszczono bogatą bibliografię (284 pozycje). Na uznanie zasługuje szczegółowy przegląd teorii, zwłaszcza tych, dotyczących roli środowisk wychowawczych w rozwoju człowieka, mechanizmów wykluczenia społecznego oraz roli poszczególnych sił w procesie inkluzji. Dużym walorem jest fakt, że Doktorant konsekwentnie odnosi się do klasycznych polskich prac z zakresu pedagogiki społecznej oraz pracy socjalnej. Pewien niedosyt budzi niezbyt częste przywoływanie literatury światowej. Całość pracy opatrzone stosownymi wykazami tabel i wykresów, zamieszczano także narzędzia zastosowane podczas badań.

W pracy przedłożonej mi do oceny utrzymane są właściwe proporcje między poszczególnymi jej częściami. Od tej strony jej konstrukcja nie budzi zastrzeżeń. Niekomfortowe jest jednak graficzne przedstawienie spisu treści, który wizualnie nie został wystarczająco zróżnicowany, a występują w nim nawet podrozdziały czwartego stopnia (dotyczy szczególnie części badawczej). Należy jednak podkreślić, że mimo tego spis treści jest koherentny i logiczny, choć tytuły poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów poprzez ich lakoniczne ujęcie nie do końca oddają ich zawartość.

Strona redakcyjna całej dysertacji nie budzi zastrzeżeń. Na uwagę zasługuje zwłaszcza prezentacja graficzna licznych i rozbudowanych wykresów (w sumie 16), które wizualizują sens przemyśleń Autora w odnośnym miejscu opracowania i stanowią swoiste podsumowania podejmowanych problemów. Równie czytelne i adekwatne do treści są liczne tabele (pomieszczono ich 25 w całej rozprawie).

W pracy przedłożonej do oceny zawarto obszerny opis teorii, metodologii oraz badań własnych dokonanych poprawną polszczyzną z użyciem aparatu naukowego adekwatnego dla nauk społecznych, a zwłaszcza pedagogiki społecznej, na gruncie której prowadzone są badania. Styl i język pracy jest zwięzły i logiczny, pozbawiony jest zbędnych zdobień językowych i powtórzeń. Autor swobodnie posługuje się językiem naukowym, adekwatnie używając pojęć do sytuacji, tj. opisu teorii, metodologii czy wyników badań własnych.

Od strony formalnej również zapis bibliograficzny nie budzi zastrzeżeń, tym bardziej, że wykaz cytowanych materiałów jest obszerny i dotyczy różnych rodzajów źródeł - książek, czasopism, źródeł internetowych, dokumentów administracyjnych, itp.

Ogólnie stroną formalną ocenianej pracy „*Siły środowiskowe w procesie inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem*” autorstwa Pana mgr Krzysztofa Martyniaka należy uznać za poprawną, adekwatną dla tego typu prac.

Ocena merytoryczna pracy

Warto podkreślić, iż Autor rozprawy od lat, jak sam pisze, zajmuje się społecznie i zawodowo pomocą osobom wykluczonym społecznie. Jest to niezwykle ważne ze względu na postawę badawczą i kreowanie celów badań. Świadczenie pomocy innym skłoniło go do pogłębiania wiedzy na temat procesów wykluczenia, zwłaszcza w zakresie podniesienia efektywności działań procesów inkluzji. W tym celu – po ukończeniu studiów socjologicznych - podejmuje dalsze kształcenie (między innymi kurs dla działaczy społecznych organizowany przez Helsińską Fundację Praw Człowieka) czy bierze udział w pracach doskonalących własny warsztat pracy (np. udział w pracach Europejskiego Funduszu Społecznego - Krajowej Strukturze Wsparcia Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL jako ekspert w tematyce nowych sposobów rozwiązywania problemu dyskryminacji na rynku pracy osób marginalizowanych). W działaniach tych przyświecała mu idea poszukiwania efektywnych instrumentów zmiany, które można zastosować w procesie ponownej socjalizacji ludzi wykluczonych. Zatem podjęty temat wynikał z autentycznych potrzeb praktyka związanych z niesieniem pomocy osobom wykluczonym czy zagrożonym marginalizacją. Tym bardziej, że Autor niejednokrotnie widział niską efektywność niesionej pomocy i wsparcia czy nieudolność instytucji szeroko rozumianej pomocy. Stąd waga i społeczna potrzeba przeprowadzonych przez niego badań.

W trakcie swoich działań pomocowych Pan Krzysztof Martyniak doszedł do przekonania, że powodzenia i efektywności działań w procesach ponownej socjalizacji należy szukać w siłach społecznych tkwiących w środowisku życia człowieka. To doświadczenie zawodowe Doktoranta posiada ogromny walor, ponieważ istnieje wysokie prawdopodobieństwo, iż w bezpośrednim kontakcie z klientami miał okazję zaobserwowania ich rzeczywistych problemów i potrzeb oraz czynników utrudniających inkluzję społeczną tej grupy. Można przypuszczać, że te doświadczenia, wiążące się z dużym zaangażowaniem osobistym, przełożyły się na formułowanie trafnych celów badań oraz profesjonalizm w ich realizacji.

Rozdziały teoretyczne pracy stanowiące podstawę realizacji projektu badawczego zostały opracowane bardzo szczegółowo. Zwraca uwagę nie tylko interdyscyplinarność opracowania, ale również odnośnienie przez Autora zaprezentowanych teorii do praktyki pomocy społecznej. Cenne jest także eksponowanie tych poglądów obecnych w literaturze przedmiotu, które odegrały ważną rolę w przygotowaniu koncepcji badań własnych, przykładowo na stronie 45. Doktorant pisze: „Sytuuję podmiot badany/człowieka jako podmiot aktywny (wyrażający się w stosunku do rzeczywistości poprzez ‘postawę działania, zmieniania i ulepszania’)”. Analiza teoretyczna dowodzi dużej świadomości Doktoranta istoty pomocy jednostkom wykluczonym społecznie, przykładowo: „Praktyczność pedagogiki społecznej odnosi się do stosowania zrównoważonych proporcji przedstawionych składników (całościowego ujęcia zagadnienia działań ochronnych, wspomagających i pobudzających rozwój), spełnieniu wymienionych wymogów (eksploracja i przekształcanie środowiska życia) przy uwzględnieniu podstawowego celu jakim jest samorealizacja podmiotu, by ostatecznie mógł on „wziąć swoje życie, w swoje ręce” (s. 69).

W części teoretycznej Pan magister Krzysztof Martyniak dokonał nie tylko starannej analizy wzajemnych powiązań fundamentalnych dla pedagogiki społecznej paradygmatów (sił społecznych i środowiska), ale też pojęć z pogranicza tej subdyscypliny, które były niezbędne dla stworzenia projektu badawczego oraz analizy i interpretacji wyników badań. Jednak, co najważniejsze, odniósł te szczegółowe rozważania do fundamentów pedagogiki, tzn. pytań o sferę aksjologiczną (R.1, a także R.2). Bez tych założeń pedagogika społeczna byłaby tylko zwykłą socjotechniką.

Można stwierdzić, że w rozdziałach teoretycznych znajdujemy solidny przegląd podstawowych pojęć niezbędnych dla analizy empirycznej rzeczywistości. Jest to o tyle istotne, że wobec części z nich konieczne było nie tylko uporządkowanie, ale określenie wzajemnych relacji zwłaszcza na płaszczyźnie pedagogiki społecznej. Mają one bowiem swe źródło w innych obszarach wiedzy, wymagają zatem wręcz ponownego ich określenia – jak chociażby pojęcie środowiska czy *empowermentu* – fundamentalnych paradygmatów pedagogiki społecznej.

Prezentacja pojęć, koncepcji oraz mechanizmów związanych z procesem wykluczenia społecznego oraz siłami środowiskowymi odgrywającymi rolę wspierającą lub ograniczającą rozwój jednostek zajęły Autorowi niemal 150 stron. W tej części dysertacji omówił wszystko co konieczne, a nawet to, bez czego można byłoby się obyć. Słabością jest to, że niewielką część swych rozważań teoretycznych poświęcił podmiotowi swoich badań – kobietom zagrożonym wykluczeniem. Szkoda, zwłaszcza, że jestem przekonany, że Autor pracując

wiele lat w środowisku jest znawcą problematyki, i mógłby kompetentnie przedstawić sytuację kobiet, które bywają marginalizowane społecznie, a nawet wykluczane.

Obszerna część metodologiczna pracy nie jest w moim przekonaniu w pełni klarowna ze względu na bardzo zróżnicowany poziom ogólności licznych zamierzeń badawczych przyjętych w projektach zrealizowanych w latach 2011/12 i 2019/20 oraz małą precyzję w prezentowaniu problematyki badawczej. Trzeba jednak uznać, iż Autor opracował szeroką koncepcję badań dotyczących ogromnie ważnego problemu. Mam przekonanie, że jest zaangażowany w realizację tego projektu oraz w ujawnianie wielu mechanizmów przesądających o tym, że proces inkluzji tej grupy osób nie jest tak efektywny, jakby życzył sobie Autor i zapewne większość profesjonalistów.

Na wyróżnienie zasługuje natomiast dobór próby badawczej, gdzie zastosowano sześć, bardzo precyzyjnych kryteriów. Ten etap, moim zdaniem w znacznej mierze warunkuje pozyskanie rzetelnego materiału badawczego. Ostatecznie Autor zakwalifikował do badania 56 kobiet zagrożonych wykluczeniem społecznym. Chcę podkreślić, że bardzo doceniam całą, pracochłonną procedurę związaną zarówno z wyborem zróżnicowanego terenu badań (Zabrze, osiedla: Mikulczyce, Biskupice, Centrum Północ; Rydułtowy, osiedla Orłowiec i Karola; Chybie, osiedla Centrum i Mnich; Rybnik, osiedle Boguszowice) jak i doбором respondentek.

W części empirycznej dysertacji Doktorant zgromadził bardzo obszerny, niezwykle interesujący materiał badawczy i dokonał jego wielowymiarowej interpretacji. Wydaje się, że warto byłoby, aby przedstawiona analiza tak wielu danych została podzielana na bardziej szczegółowe kategorie. Można byłoby również jeszcze dokładniej zobrazować danymi, pochodzącymi zarówno z wywiadów, jak i analiz dokumentacji, niektóre, bardzo ważne czynniki wykluczenia kobiet, np. związane z alkoholizmem rodziców, przemocą domową, uzależnieniem rodzin od systemu pomocy społecznej. Pewien niedosyt budzą też te fragmenty, w których Autor podaje same wnioski z badań, bez odnoszenia się do wypowiedzi badanych.

Bardzo cenne w rozdziałach analitycznych są natomiast syntetyczne opisy problemów kobiet, które Doktorant oparł na analizach różnych dokumentów (np. Informacji o stanie realizacji zadań oświatowych w Rybniku w roku szkolnym 2019/2020, Strategii Zintegrowanego Rozwoju Miasta Rybnika do roku 2020, Lokalnym Programie Rewitalizacji Rydułtowy (s. 197). Wartościowe są również syntetyczne, graficzne podsumowania analiz (np. Rys. 13. Krąg marginalizacji - negatywnych sił i czynników wpływających na wykluczenie społeczne (s. 228), czy też Rys. 15. Krąg potencjału - pozytywnych sił (s. 234).

Można powiedzieć, że Pan magister Krzysztof Martyniak zgromadził i przeanalizował proces inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem na poziomie temporalnym – tzn. określił dynamikę i trwałość sił społecznych tkwiących w środowiskach życia na przestrzeni lat. Ta perspektywa temporalna oraz przyjęcie koncepcji sieciowego modelu środowiska (zaproponowanego w literaturze przez Andrzeja Radziewicza – Winnickiego) stanowi ciekawe, innowacyjne podejście badawcze o dużej mocy aplikacyjności w praktyce społecznej.

Analiza zebranego materiału empirycznego dostarczyła solidnej porcji wiedzy na temat sił środowiskowych tkwiących w fundamentalnych kręgach środowiskowych, które w rozumieniu Autora są siłą sprawczą sukcesu czy porażki życiowej człowieka. Autor w swojej analizie wyróżnił takie kręgi, jak: rodzina, szkoła, środowisko rówieśnicze i lokalne, a więc te z nich, które są istotne dla procesu socjalizacji. W każdym z wyróżnionych środowisk wyodrębnił siły konstruktywne jak i destrukcyjne, nazywając je kręgami wsparcia i zaniedbania. Jest to ciekawe podejście metodologiczne, które w konsekwencji zaowocowało ważnymi spostrzeżeniami. Mogą one przekładać się wprost (lub być pomocne) na praktyczne dyrektywy o charakterze działań inkluzyjnych, bowiem często wskazywana niska efektywność działań naprawczych wymaga szerszej refleksji i zbudowania precyzyjnych narzędzi opartych na dobrej diagnozie. A takiego instrumentarium dostarczają przemyślenia Pana Krzysztofa Martyniaka. Wartość tych konstatacji jest o tyle istotna, że w dotychczasowej literaturze przedmiotu nie ma tak całościowego ujęcia problemu i próby określenia czynników wzrostu czy degradacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że obie części pracy – teoretyczna i empiryczna – są spójne ze sobą. Są też wyraziście podporządkowane koncepcji pracy – problemowi badawczemu. Wszystkie części pracy cechuje znaczny poziom syntezy merytorycznej. Przyjęta myśl przewodnia – koncepcja środowiska życia jako swoistego bastionu sił społecznych niezbędnych do wyjścia z zaklętego kręgu wykluczenia jest konsekwentnie utrzymywana przez całą pracę – przez wszystkie jej rozdziały. Autorska koncepcja wyróżnienia kręgów zaniedbania i kręgów wsparcia jest ciekawym konstruktem teoretyczno-metodologicznym, który będzie pozwalał praktykom na analizę (diagnozę) oraz projektowanie instrumentów do działań naprawczych – resocjalizacyjnych. Oceniana praca ma dużą wartość praktyczną.

Konkluzja

Uznaję pracę doktorską „*Sily środowiskowe w procesie inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem*” napisaną przez mgr Krzysztofa Martyniaka pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Orłowskiej, prof. AWSB za cenne, zwłaszcza w kontekście pomocy ludziom marginalizowanym lub wykluczonym społecznie, opracowanie naukowe. Praca jest napisana poprawnie, choć wymaga nieraz wysiłku czytelnika w uszeregowaniu pewnych wątków. Na podkreślenie zasługuje fakt, że została opracowana z pasją badacza poszukującego efektywnych działań pomocowych. Przedstawiona praca jest dowodem, że Autor posiada kompetencje niezbędne do konstruowania i realizacji projektów badawczych. Świadczy ona także o posiadanej przez Autora wiedzy z zakresu pedagogiki i pracy socjalnej.

Na podstawie dokonanej oceny rozprawy doktorskiej „Sily środowiskowe w procesie inkluzji młodych kobiet zagrożonych wykluczeniem” stwierdzam, że spełnia ona wymagania określone w ustawie z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i przedstawiam wniosek o dopuszczenie Pana mgr Krzysztofa Martyniaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

